

Avskaffa dödsstraffet

Àe coeur des individus ni dans les mœurs des sociétés, il n'y aura de paix durable tant que la mort ne sera pas mise hors de la loi.

Albert Camus¹

Av advokat HANS GÖRAN FRANCK²

Inledning

Under många år har dödsstraffet stått i centrum inom Europarådet. År 1980 förklarade dess parlamentarikerförsamling att dödsstraff var en omänsklig bestraffning³ och begärde ett tilläggsprotokoll till Europakonventionen om mänskliga rättigheter (ECHR) i vilken rekommendation nr 891 (1980) förordade avskaffandet av dödsstraffet. På dessa grunder utarbetades Protokoll nr 6 till ECHR och öppnades för underskrifter den 28 april 1983.

Församlingen var inte tillfreds med de resultat som hittills uppnåtts och tog vid höstsessionen förra året upp frågan igen. De två huvudargumenten mot dödsstraffet går tillbaka till 1700-talet och upplysningsfilosoferna. De kan spåras tillbaka till Beccarias skrifter: det rör sig om argument som vilar främst på de mänskliga rättigheternas grund.

Enligt det första argumentet är det orättfärdigt att avrätta en fånge och staten bör ej inneha denna makt. Enligt det andra behövs inte dödsstraffet för att kontrollera brottsligheten och dessutom kan dödsstraffet inverka menligt på den rättsliga och sociala politiken.

Den urtypiska formen för överlagt mord i statsmaktens namn har funnits i mänsklighetens historia sedan forntiden, men slutet av tunneln är nu i sikte. Under de två senaste århundradena har man förutsett avskaffandet och att denna rörelse har accelererat är ett speciellt efterkrigsfenomen som går tillbaka till deklARATIONEN om de mänskliga rättigheterna av 10 december 1948.

Inom ramen för Europarådet har det framkommit uppgifter om tillämpningen av dödsstraffet som antyder en växande tendens för dödsstraffets avskaffande. Av allt att döma verkställdes endast två avrättningar i en medlemsstat (Litauen) under 1993, men ändå verkställdes 120 avrättningar i stater vilkas lagstiftande församlingar

¹ Albert Camus, "Réflexions sur la guillotine" ur Arthur Koestler och Albert Camus, *Réflexions sur la peine capitale*, Paris 1957.

² Advokat, tidigare riksdagsledamot och svensk delegat i Europarådet, rapportör där om dödsstraffet.

³ Resolution 727 (1980).

har speciell gäststatus i Europarådet (3 i Albanien, 1 i Lettland, 18 i Ryssland, 78 i Ukraina och 20 i Vitryssland). För endast några år sedan avrättades fångar i många fler europeiska länder. Även om 122 avrättningar fortfarande är ett stort antal så är det faktiskt en avsevärd minskning i jämförelse med tidigare år.

Historiskt sett har dödsstraffet ofta avskaffats sedan perioder av förtryck upphört och därmed utlöst ett förnyat intresse för mänskliga rättigheter, eller vid tillfällen då en strafflag eller författning skulle revideras. Sedan de kommunistiska regimerna fallit och nya lagar och författningar stiftats i många öst- och centraleuropeiska länder finns nu ett tillfälle till fullständigt avskaffande som vi inte har råd att låta gå oss ur händerna.

Många anser att dödsstraffet är ett brott mot de mänskliga rättigheterna: i första hand rätten till liv och i andra hand rätten att skyddas mot grym, omänsklig eller förnedrande bestraffning. De grundläggande normerna för rätt till liv finns i artikel 3 av Allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna, artikel 6 av FN-konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, artikel 2 i Europakonventionen, artikel 4 i den Afrikanska stadgan och artikel 4 i Amerikanska konventionen om mänskliga rättigheter.

En central princip i det internationella skyddet av mänskliga rättigheter är förbudet mot all slags ”grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning” som det uttrycks i artikel 5 av Allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna, i artikel 3 av Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna (ECHR), i artikel 7 av Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (ICCPR) samt i de fyra Genèvekonventionerna⁴ (speciellt artikel 3). Detta förbud — tillsammans med rätten till liv — hör till de principer från vilka inget undantag får göras enligt dokumentet, inte ens vid undantagstillstånd (t. ex. artikel 15, moment 2 i ECHR).

Amnesty International hävdar att dödsstraffet liknar tortyr i så måtto att det kan anses som grymt, omänskligt och förnedrande. Den 21 december 1987 ställde en representant för Amnesty International inför Europarådets juridiska kommitté följande frågor: ”När en fånge ges elchocker är det tortyr, något som är oacceptabelt under alla förhållanden. Varför är det acceptabelt att fästa elektroder på en fånges kropp och ge honom så starka elchocker att livet utsläcks? Är det tortyr när en fånge tvingas förneka sin övertygelse genom att han eller hon hotas till livet? Varför är det

⁴ Internationella konventionen angående behandlingen av krigsfångar 1929; Genèvekonventionen 12 augusti 1949 rörande behandlingen av krigsfångar, i kraft 21 oktober 1950; Genèvekonventionen 12 augusti 1949 rörande skydd av civilpersoner i krigstid, i kraft 21 oktober 1950.

då acceptabelt att hålla en fånge i dagar och år i väntan på hans/hennes kommande död för statens hand? Vad är dödsstraffet om inte den yttersta formen av tortyr?

Inget logiskt och entydigt svar på dessa frågor till förmån för dödsstraffet kan ges. Endast den slutsatsen att dödsstraffet måste avskaffas för att det är omänskligt och oförenligt med vårt värdesystem. Dödsstraffet måste i framtiden ses på samma sätt som vilken annan "grym omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning" som helst, om världen ska bli en plats där mänskligheten kan leva i fred. Detta betyder att dödsstraffet måste avskaffas för alla brott, vare sig de begås i freds- eller krigstid. Det bör ske så snart som möjligt — och över hela världen.

Förespråkarna för dödsstraff för fram den klassiska teorin om straff i avskräckningssyfte. Den grundar sig på tron att människor som överväger att begå ett brott med dödsstraff som påföljd kan förmås avhålla sig från detta om de vet att de riskerar livet. Men denna teori underlåter att beakta det faktum att t. ex. majoriteten av mordoffer dödas av någon som känner dem eller av någon sinnesförvirrad. Mord begås oftast i stunder av stark lidelse, i stor utsträckning då känslorna tar överhanden över förnuftet. Mord begås också under påverkan av droger eller alkohol. I dessa fall är det osannolikt att mördaren i förväg rationellt överväger riskerna för avrättning. Lika osannolikt är det att han/hon kan förmås att avstå på grund av hot om dödsstraff.

Även de som begår ett kallt beräknat överlagt mord tror vanligen att de har en chans att undgå att gripas eller fällas till ansvar. Detta betyder att avskräckningseffekten för brottslingar skulle ligga i en större sannolikhet för att de grips och inte i att dödsstraff tillämpas dvs. en högre procent uppklarade fall är effektivare än dödsstraff.

Våldsdåd som är politiskt motiverade orsakar ofta offentliga protester och kan ge upphov till krav på dödsstraff för terrorister. Men terrorister avskräcks sannolikt ännu mindre än andra brottslingar av dödsstraffsriskerna — ofta avlägsen och ringa — eftersom deras verksamhet i sig är förenad med dödsfara. Dessutom kan avrättning av terrorister skapa martyrer vilkas minne blir en samlingspunkt för deras organisationer och anhängare. Av allt att döma är det troligare att dödsstraffet inte förhindrar antalet politiska våldshandlingar utan snarare kan öka dem.

Om dödsstraffet verkligen avskräckte eventuella brottslingar mer effektivt än andra bestraffningar, skulle man vänta sig att i analyser av jämförbara rättsväsenden finna att de stater som har dödsstraff för vissa specifika brott skulle ha en lägre procent av dessa brott än sådana som inte har det. Men tillgängligt bevismaterial stöder inte

avskräckningsargumentet. Det finns inte heller något statistiskt material som tyder på att minskningen av antalet dödsstraffsbelagda brott oundvikligen leder till en relativ ökning av sådana brott som tidigare var dödsstraffsbelagda. Frågan om avskräckningseffekten, som saknar klara belägg, måste alltså besvaras negativt. Den överväldigande tydliga slutledning som kan dras av studierna på detta område är att det inte finns några tillförlitliga bevis för att dödsstraffet avskräcker effektivare än andra bestraffningar som t. ex. långtidsfängelse.

Ett annat skäl mot dödsstraffet är att själva avrättningen kan medföra fysisk tortyr. Avrättningsmetoderna som används idag kan generellt inte garantera omedelbar död. Misstag i bodelns beräkningar kan medföra tortyrlikande strypning vid hängning. Metoder som elektricitet, giftinjektion eller gas, halshuggning eller stening medför väldig smärta och extremt lidande. På grund av ovanstående kan man dra slutsatsen att avrättning innebär grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning vilket förbjuds i flera internationella juridiska dokument, t. ex. ECHR.

Grymheten i dödsstraffet ligger inte endast i själva avrättningsmomentet. Ett av de starkaste skälen mot dödsstraffet i USA är det s. k. dödscellsfenomenet. Det är ofta den utdragna tidsperioden mellan avkunnandet av domen och verkställigheten, under vilken överklaganden och biomständigheter prövas. Under denna tid lider den dömda av svår och tilltagande stress, ångest, själslig och moralisk vånda. Det är möjligt att en fånge får lida flera år i dödscell och då lever under stigande spänning i väntan på döden. Problemet består i att den dömda, trots psykologiska och psykiatriska åtgärder, är underkastad sträng regim i dödscell i ett rymningssäkert fängelse. Man måste också ta med i bedömningen den psykiatriska erfarenheten att den dömda fruktar våld och andra övergrepp från andra intagna. I vissa andra länder sker avrättning mycket snabbt efter dom utan möjlighet till överklagande vilket naturligtvis är lika oacceptabelt.

I målet *Soering mot Storbritannien*⁵ beslöt Europadomstolen för de mänskliga rättigheterna att dödscellsfenomenet innebär omänsklig och förnedrande behandling eller bestraffning och strider mot artikel 3 i Europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna. Fallet rörde en medborgare i den förra Tyska förbundsrepubliken som blivit gripen i Storbritannien och begärts utlämnad till USA, där han hade fällts för mord på sin flickväs föräldrar i Virginia 1985. De amerikanska myndigheterna begärde att han skulle utlämnas i enlighet med gällande fördrag och 1988

⁵ Mål nr 1/1989/161/217, dom 7 juli 1989.

undertecknade den brittiska inrikesministern en utlämningsorder för Soering till USA. Soering vädjade till Europakommissionen för de mänskliga rättigheterna⁶ och hävdade att den troliga dödsdomen skulle medföra en långvarig tidsrymd mellan avkunnandet av domen och dess verkställighet (dödscellsfenomenet) och sålunda vara ett brott mot hans mänskliga rättigheter enligt Europakonventionen. Europadomstolen avgjorde saken till hans förmån.

Men tragiken och oberäkneligheten i dödsstraffet ligger i hög grad i den mänskliga rättvisans ofullkomlighet, vilken medför avrättning av många oskyldiga människor som har dömts felaktigt. Människor som dödsdöms lagligt av staten kan självfallet aldrig återkallas till livet även om deras oskuld senare bevisas. Risken som är ofrånkomlig ligger sålunda i dödsstraffets själva natur. Det enda sättet att försäkra sig om att sådana misstag inte begås, är att avskaffa dödsstraffet.

En del stater hävdar att ett faktiskt moratorium av dödsstraffets verkställighet är tillräckligt och att ett fullständigt avskaffande inte är nödvändigt. Men att behålla dödsstraffet i lagen, även om det inte tillämpas i praktiken, är inget alternativ till avskaffande. Moratorier kan lätt upphävas — om t. ex. den föränderliga allmänna opinionen skulle förespråka dödsstraffet för ett speciellt avskyvärt brott eller om det skulle bli en statskupp i landet. Enda sättet att försäkra sig om att dödsstraffet aldrig mer tillämpas är att eliminera det ur författningen och genom internationella överenskommelser förbinda sig att inte återinföra det.

Ett skäl som ibland anförs för att behålla dödsstraffet är att allmänna opinionen kräver det. Opinionsundersökningar visar tidvis avsevärt stöd för dödsstraff, särskilt under perioder av ökande kriminalitet eller efter ett speciellt avskyvärt våldsbrott. Men forskningen visar att attityder mot dödsstraffet kan ändras med mer faktagenskaper. Även tidsfaktorn kan spela en stor roll. I Tyskland var t. ex. många fortfarande för dödsstraffet en kort tid efter det att det hade avskaffats. Men tjugo år senare hade avskaffandet accepterats av majoriteten. Amnesty International hävdar att respekten för mänskliga rättigheter aldrig får tillåtas att vara avhängig av en opinion, även om denna skulle omfattas av ett flertal. Så skulle t. ex. tortyr aldrig tillåtas, även om det fanns folkligt stöd för det.

Ett mycket viktigt skäl att avskaffa dödsstraffet är att försöken att avskaffa det varit framgångsrika. Efter andra världskriget har dödsstraffet, när det en gång avskaffats, inte återinförts i något euro-

⁶ Anmälan nr 14038/88.

peiskt land med undantag av den forna Sovjetunionen, trots att opinionen växlat och det funnits rörelser för dess återinförande. I många parlamentsdebatter har argumenten för avskaffande och bristen på negativa följder på grund av avskaffandet alltid fått överhanden och vunnit majoriteten.

Då erfarenheterna varit så gynnsamma är det överraskande att många länder förbjuder dödsstraff i fredstid, men behåller det i krigstid. I allmänhet accepteras principen att rättsregler som gäller undantagssituationer inte ska skilja sig från allmänna regler, såvida inte ”rimliga skäl” föreligger för motsatsen. Av flera orsaker synes detta inte vara fallet vad beträffar dödsstraffet.

Dödsstraffet kan ses som motsatsen till skydd mot grym, omänsklig eller förnedrande bestraffning, grundläggande mänskliga rättigheter vilka aldrig kan kringskäras — vare sig i fredstid eller i krigstid.

En del förespråkare för dödsstraffet anser att det har unikt avskräckande effekt i krigstid, eftersom det kan tillämpas även under mycket osäkra förhållanden då hot om fängelse har liten eller ringa påverkan. Men oavsett detta drivs exempelvis de som är villiga att hjälpa fienden ofta av idealism, blint hat eller fruktan — något som inte lånar sig till rationella överväganden. För övrigt måste en dödsdom, enligt avskräckningsteorin, verkställas snabbt: detta medför en försvagning av rättsskyddet och en ökad risk för att en oskyldig avrättas. Denna risk är givetvis högre i krigstid, då undantagssituationer ofta kännetecknas av starka irrationella känslor — vilket betyder att dödsstraffet troligen missbrukas just i sådana situationer.

Av dessa skäl bör det inte göras någon skillnad på dödsstraff i fredstid eller krigstid.

Internationella lagtexter angående dödsstraffet

Internationella överenskommelser om skyddet för mänskliga rättigheter visar en tendens att minska tillämpningen av dödsstraffet. Europakonventionen om mänskliga rättigheter (ECHR) föreskriver i artikel 2 att verkställandet av en dödsdom är ett undantag från rätten till liv. Sexton år senare var de krav som Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter uppställde och som godtogs av FN:s generalförsamling den 19 december 1966 mer begränsade: enligt artikel 6 är dödsstraffet tillämpligt endast för de svåraste brotten och kan inte utdömas mot omyndiga under 18 år eller mot gravida kvinnor.

En starkare begränsning av dödsstraffets tillämpning finns i Amerikanska MR-konventionen som trädde i kraft den 18 juli 1978.

I praktiken var detta en överenskommelse om avskaffande för de stater som redan avskaffat dödsstraffet, ty den föreskrev att dödsstraffet inte kunde återinföras sedan det en gång strukits ur författningen. Enligt amerikanska konventionen kan omfattningen av dödsstraffsbelagda brott inte ökas. Dödsstraff kan inte utmätas för politiska brott eller mot personer över 70 år.

Ett lovande framsteg är Protokoll nr 6 till Europeiska MR-konventionen som rör avskaffandet av dödsstraffet. Detta protokoll antogs av Ministerkommittén och var klart för undertecknande av Europarådets medlemsstater den 28 april 1983. Tolv av Europarådets dåvarande 21 medlemmar undertecknade protokollet detta datum, nämligen: Belgien, Danmark, Frankrike, Luxemburg, Nederländerna, Norge, Portugal, Schweiz, Spanien, Sverige, Tyskland och Österrike. Ikraftträdandet blev slutgiltigt den 1 mars 1985 i och med de nödvändiga fem ratifikationerna av Danmark, Luxemburg, Spanien, Sverige och Österrike. Protokoll nr 6 är den första internationella lag som innehåller en rättsligt bindande förpliktelse för undertecknarna att avskaffa dödsstraffet.

I mars 1995 har 23 av Europarådets 33 medlemmar ratificerat Protokoll nr 6. Tre medlemsstater har undertecknat men ännu inte ratificerat protokollet (Belgien, Estland, Grekland). Bulgarien, Cypern, Litauen, Polen, Storbritannien och Turkiet har ännu inte undertecknat.

Enligt artikel 1 i Protokoll nr 6 är dödsstraffet avskaffat och ingen ska kunnas dömas till detta straff eller avrättas. Endast Europarådets medlemsstater som strukit dödsstraffet ur den egna författningen kan ansluta sig till protokollet. Tvånget att avskaffa dödsstraffet begränsas till fredstid, eftersom artikel 2 medger att ett lands författning kan föreskriva dödsstraff för handlingar som begås i krigstid eller under överhängande krigshot. Men det är strängare än Europeiska MR-konventionen enligt vilken en stat kan avvika från sina åtaganden ”i krigstid eller under någon allmänfarlig situation som hotar dess existens”.⁷

Enligt artikel 15, moment 1 i ECHR kan varje ansluten stat avvika från sina åtaganden i konventionen under krigstid eller vid annan allmän fara. I detta avseende är Protokoll nr 6 mer restriktivt, eftersom man i artikel 3 inte medger någon avvikelse som i artikel 15 i konventionen. Inte heller godtas några förbehåll till protokollet (Artikel 4). Sådana förbehåll kan enligt konventionen göras för varje lag som för tillfället gäller inom territoriet och inte överensstämmer med konventionens villkor (ECHR, artikel 64). Då bestämmelserna i artiklarna 1–5 i

⁷ Europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna, artikel 15.1.

protokollet betraktas som tillägg till konventionen, är alla konventionens artiklar tillämpliga. Detta betyder att artikel 2, moment 1, första meningen (som fastslår rätten till liv) och moment 2 i ECHR (i vilken det hävdas att berövandet av liv inte ska betraktas som brott mot rätt till liv i de omnämnda fallen) gäller för de stater som är anslutna till protokollet. Artikel 2, moment 1, andra meningen (som fastslår att berövandet av liv endast tillåts som påföljd av en dom som avkunnats för ett brott för vilket lagen föreskriver dödsstraff) gäller för de stater som behållit dödsstraff under krigstid.

Protokoll nr 6 har tilldragit sig intresse från flera håll. Två viktiga dokument följer Protokoll nr 6 genom att förbjuda dödsstraff för alla brott, nämligen: Tilläggsprotokollet till den amerikanska konventionen om de mänskliga rättigheterna i syfte att avskaffa dödsstraffet (utformat under 1987) och FN:s andra tilläggsprotokoll till Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter i syfte att avskaffa dödsstraffet (som trädde i kraft den 11 juli 1991). Det är med avsikt som inget utrymme ges för förbehåll, men en ansluten stat kan vid tiden för ratificeringen förbehålla sig rätten att tillämpa dödsstraffet under krigstid för speciellt svåra militära brott. Tilläggsprotokollet till den amerikanska konventionen har ratificerats av tre stater. Europaparlamentet antog dock en resolution den 12 mars 1992, i vilken man uppmanade EU:s medlemsländer att utan dröjsmål ratificera FN:s andra tilläggsprotokoll. I mars 1995 hade 26 stater, bland dem många europeiska, ratificerat detta tilläggsprotokoll.

Dödsstraffets historia i Europarådets medlemsstater

Den 30 mars 1994 sändes frågeformulär för min räkning som rapportör till samtliga nationella parlamentsdelegationer. Av Rådets 32 medlemsstater samt de nio länder som åtnjuter gäststatus var det bara två som inte svarade: Turkiet och Ukraina. Sekretariatet har sammanfattat svaren i ett dokument (AS/Jur. (1994) 48).

Här följer endast en kort beskrivning av de viktigaste tendenserna på grundval av svaren och annan tillgänglig information.

Länder som avskaffat dödsstraffet för samtliga brott

Den logiska slutsatsen av tendensen att inskränka tillämpningen av dödsstraffet är att helt avskaffa det. Många europeiska stater har redan valt denna väg. Bland dessa stater återfinns även Kroatien och den forna jugoslaviska republiken Makedonien, vilka ännu inte är medlemmar av Europarådet men har avskaffat dödsstraffet i

sina författningar under 1990 och 1991. Där finns också Monaco som avskaffade dödsstraffet för alla brott enligt artikel 20 i den nya författningen av den 17 december 1962.

Bland Europarådets medlemmar som helt avskaffat dödsstraffet finns: Danmark, Finland, Frankrike, Irland, Island, Italien, Liechtenstein, Luxemburg, Nederländerna, Norge, Portugal, Rumänien, San Marino, Schweiz, Slovakien, Slovenien, Sverige, Tjeckien, Tyskland, Ungern och Österrike. Grekland är det senaste landet som genom lagen den 16 december 1993 avskaffade dödsstraffet i både freds- och krigstid.

Bland de länder som avskaffat dödsstraffet uppvisar San Marino det mest anmärkningsvärda årtalet: den sista kända avrättningen skedde år 1468.

Länder som avskaffat dödsstraffet med förbehåll

Belgien

Den 13 september 1991 antog det belgiska ministerrådet ett lagförslag som skulle avskaffa dödsstraffet för brott under fredstid men inte för svåra militära brott under krigstid. Lagförslaget kunde inte formellt läggas fram eftersom parlamentet upplöstes i oktober 1991. Ett lagförslag som avskaffar dödsstraffet för alla brott utom vissa allvarliga brott under krigstid har undersökts av lagutskottet i representantkammaren. Det måste antas av kammaren och även av senaten.

Enligt strafflagen 1867 föreskrivs dödsstraff för allvarliga brott mot person och specificerade brott mot statens säkerhet. Dödsstraff infördes även för kidnappningar (juni 1975) och för flygplanskapning (1976), båda vid försvårande omständigheter. Obligatoriskt dödsstraff föreskrivs också för vissa brott mot militärlagen för militär personal, men sedan 1863 har dödsstraff för vanliga brott, med ett undantag, omvandlats.

Belgien undertecknade det Andra tilläggsprotokollet till ICCPR⁸ syftande till dödsstraffets avskaffande den 12 juli 1990 och Protokoll nr 6 till EHCR den 28 april 1983.

Cypern

Den 15 december 1983 röstade ministerrådet för att dödsstraffet skulle avskaffas för överlagt mord och ersättas med livstids fängelse (strafflagen med tillägg nr 86/1983). Enligt det cypriotiska departementet för rättsväsen och allmän ordning avskaffades sålunda dödsstraffet i strafflagen. Enligt Amnesty International har dock

⁸ International Covenant on Civil and Political Rights, Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter.

Cypern behållit dödsstraffet för högförräderi (§ 36), anstiftan till invasion (§ 37) och sjöröveri under utövande av våld (§ 69). Vissa brott mot staten medför dödsstraff enligt den militära strafflagen.

Den senaste avrättningen utfördes genom hängning den 13 juni 1962.

De lagstiftande myndigheterna planerar av allt att döma ett tillägg i samband med militära brott för vilka dödsstraffet finns kvar, så republiken kan ansluta sig till Protokoll nr 6 av ECHR vilket Cypern ännu ej undertecknat.

Italien

I artikel 27 av republiken Italiens författning (antagen den 27 december 1947) sägs: "Dödsstraff är inte tillåtet utom i vissa fall som preciseras i militära lagar under krigstid". Den militära strafflagen som gäller under krigstid har för närvarande kvar dödsstraffet för en lång rad brott. I februari 1993 lade dock en majoritet i deputeradekammaren fram ett lagförslag som utformats i samråd med Amnesty International, i vilket man föreslog borttagandet av dödsstraffet ur den militära strafflagen under krigstid. Deputeradekammaren antog förslaget i juli 1993. Ett liknande förslag har granskats och godkänts av senaten.

Italien undertecknade det andra tilläggsprotokollet till ICCPR⁹ den 13 februari 1990 och ratificerade Protokoll nr 6 till ECHR den 29 december 1988.

Malta

Malta avskaffade dödsstraffet 1971 för alla brott i strafflagen. Där-
emot finns det kvar i lagen om krigsmakten av 1970 för en rad brott som begås av dem som lyder under lagen. Bland sådana brott märks att hjälpa fienden, delge fienden hemlig information eller delta i myteri. Rannsaking sker inför militärdomstol. Sedan 10 april 1990 föreskrivs dödsstraff inom krigsmakten endast under krigstid.

Den senaste avrättningen verkställdes 1943. Malta ratificerade Protokoll nr 6 till ECHR den 26 mars 1991.

Spanien

I Spaniens nya författning, som antogs genom en folkomröstning i december 1978, avskaffades dödsstraffet i fredstid men man behöll det för brott mot den militära strafflagen under krigstid. Enligt en ny militär strafflag som trädde i kraft i juni 1986 gavs möjlighet att

⁹ International Covenant on Civil and Political Rights, Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter.

utdöma dödsstraff för en lång rad brott under krigstid. Den 30 november 1994 röstade senaten enhälligt för en motion om dödsstraffets totala avskaffande. Ett slutgiltigt beslut väntas under 1995.

De sista avrättningarna ägde rum den 17 september 1975 då fem män dömda för polismord arkebuserades trots internationella vädjanden om nåd.

Spanien ratificerade det andra tilläggsprotokollet till ICCPR den 11 april 1991 med ett förbehåll ”som föreskriver dödsstraff under krigstid efter en fällande dom för ett ytterst allvarligt militärt brott som begåtts under krigstid”. Protokoll nr 6 till ECHR ratificerades av Spanien den 14 januari 1985.

Storbritannien

Den 18 december 1969 avskaffades dödstraffet definitivt i Storbritannien efter en provperiod på fem år. Dödsstraffet finns kvar i både freds- och krigstid enligt högförräderilagen av 1914 och i England och Wales dessutom för sjöröveri med våldsinslag enligt lagen om sjöröveri från 1837. Dödsstraffet finns också kvar för ett antal brott begångna i krigstid av personer tillhörande krigsmakten, t. ex. för högförräderi och spioneri enligt lagen om armén 1957. Enligt lagen om krigsmakten, som antogs 1981, avskaffades dödsstraffet för civila som fällts för spioneri ombord på flottans fartyg eller på en brittisk flottbas utomlands.

I 1973 års lag för Nordirland (med undantagsbestämmelser) avskaffades den skillnad som man tidigare hade gjort mellan mord och mord som medför dödsstraff — dvs. mord på en polis eller en fångvaktare i tjänst — varigenom det strängaste straffet för mord numera är livstids fängelse.

De senaste avrättningarna — av två män som dömts för mord — ägde rum den 13 augusti 1964. Efter avskaffandet av dödsstraffet har några förslag att återinföra det förkastats. Lagutskottet kommer att göra en översyn av högförräderilagen i syfte att för framtiden göra om den så att den endast tillämpas under krigstid.

Storbritannien har ännu inte undertecknat Protokoll nr 6 till ECHR.

Dödsstraffet kvar

Bulgarien

Ett moratorium för avrättningar infördes den 20 juli 1990, följt den 21 augusti av omvandling av dödsstraffet för elva av tolv dödsdömda. Under 1992 och 1993 har 14 dödsdomar avkunnats. Dödsdomarna har inte verkställts.

Dödsstraffet är ett av de straff som kan utdömas för flera brott mot staten, bland dem högförräderi, spionage och sabotage. Det finns 11 olika grader av mord som kan medföra dödsstraff, bl. a. överlagt mord, mord på tjänsteman eller en bundsförvants tjänsteman och mord för vinnings skull. Dödsstraff kan också utdömas för rån med våldsinslag, krigsförbrytelser, folkmord, framställning av smittsamma bakterier i syfte att infektera andra och dessutom för fem militära brott.

I maj 1985 godkände nationalförsamlingen några tillägg till strafflagen, varigenom dödsstraff kan utdömas för terroristhandlingar som utförts med hjälp av sprängämnen eller på annat sätt. I oktober 1986 godkändes ytterligare ett tillägg som gällde vapnat rån.

I en ny författning som antogs i juli 1991 hävdas rätten till liv men har inte följts av dödsstraffets avskaffande i lagen. I juli 1992 förklarade Bulgariens president att "vi gör vårt bästa för att avskaffa detta inhumana straff ... och ansluta oss till majoriteten av europeiska länder där så skett för länge sedan". Inom nationalförsamlingens lagstiftningskommitté och författningsdomstolen förekommer diskussioner om avskaffandet av dödsstraffet, men svårigheter förutses på grund av det problemfyllda övergångsskede som landet står inför och som åtföljs av omfattande kriminalitet.

Bulgarien har ännu inte undertecknat Protokoll nr 6 till ECHR.

Estland

Under perioden 1988–1991 återfick de baltiska staterna sin självständighet efter att under ett halvt sekel ha tillhört SSSR (Sovjetunionen). De tre staterna behöll dödsstraffet i sin strafflag. Estlands nya författning antogs i juli 1992 och i juni hade den nya strafflagen trätt i kraft. I Estland minskades de dödsstraffsbelagda brottenas antal från 18 under de gamla sovjetlagarna till tre (mord under försvårande omständigheter, terroristhandlingar och lönnmord).

Under de sista två åren har 6 dödsdomar avkunnats. Den sista avrättningen ägde rum i september 1991, men vissa rapporter hävdar att den dömda sköts ned av fångvaktare i tvättrummet, enligt uppgift som vedergällning efter en föregående ordväxling. Fem fångar var dödsdömda i slutet av 1993.

I maj 1993 undertecknade Estland Protokoll nr 6 till ECHR. Man hoppades att lagstiftning som avskaffade dödsstraffet skulle komma under 1994, men så blev inte fallet.

Litauen

Efter självständigheten har Litauen behållit dödsstraffet men minskat antalet dödsstraffsbelagda brott från 18 (under sovjetisk lag) till ett: mord under försvårande omständigheter.

Under perioden den 30 april 1992-30 april 1994 avkunnades 15 dödsdomar. Under 1993 och t. o. m. april 1994 avrättades tre personer genom arkebusering. I slutet av april 1994 avvaktade två dödsdömda republikens presidents beslut om deras nådeansökan.

Slutmålet är avskaffandet av dödsstraffet, men den konservativa opinionen, som aktivt stöder bibehållandet av dödsstraffet, påverkar attityder och beslut på statlig nivå.

Litauen har ännu inte undertecknat Protokoll nr 6 till ECHR.

Polen

Ett inofficiellt moratorium för dödsstraffet rådde fram till 1989 då fyra dödsdomar avkunnades. I december 1991 avkunnades en dödsdom. I mars 1992 dömdes en person till döden och ytterligare en i november 1992. Samtliga väntade på avrättning i slutet av 1992. De polska myndigheterna underrättade om att en dödsdom avkunnats 1993, men att domen inte var slutgiltig och att denna fänge var den ende som väntade på avrättning.

Den nu gällande strafflagen av 1969 fastslår att dödsstraffet i undantagsfall kan utdömas för synnerligen allvarliga brott enligt artikel 38.

Den senaste avrättningen ägde rum 1988. Förslaget till strafflag som lagts fram av justitiedepartementets kommission ersätter dödsstraffet med livstids fängelse.

Polen har ännu inte undertecknat Protokoll nr 6 till ECHR.

Det polska parlamentets underhus röstade den 9 juni 1995 för att dödsstraffet skall avskaffas under en femårig försöksperiod. Lagändringen träder dock inte i kraft förrän senaten, parlamentets överhus, har fattat ett liknande beslut. Dessutom krävs att president Lech Walesa godkänner förändringen.

Turkiet

I Turkiet har det rått ett faktiskt moratorium sedan den senaste avrättningen 1984, men dödsdomar har även fortsättningsvis avkunnats. Ett tidigare faktiskt moratorium från 1972 till 1980 avbröts av militärkuppen i september 1980 och oktober 1984 då 50 människor avrättades av vilka 23 avrättades för vanliga brott och 27 för brott med politisk anknytning. I samtliga, med ett undantag, hade mord förekommit.

Den 17 november 1993 bekräftade emellertid den juridiska kommissionen dödsdomen mot Seyfettin Uzundiz som fällts för

mord och väpnat rån. Målet har sänts vidare till den turkiska nationalförsamlingen för bekräftelse, för vilken en enkel majoritet behövs. Sedan parlamentet ratificerat domen kan avrättning ske medelst hängning. Parlamentets ratificering tar formen av en lag som kan sändas till presidenten för omprövning eller om denna omprövning ogillas av parlamentet, kan författningsdomstolen — efter överklagande — upphäva den för oegentligheter vid vote- ringen eller för att den strider mot författningen.

Denna utveckling går emot tidigare tendenser då t. ex. hundr- tals dödsstraff under antiterroristlagen (april 1991) omvandlas till fängelse. I november 1990 ratificerades några tillägg till strafflagen enligt vilka antalet dödsstraffsbelagda brott minskades från 29 till 13 (separatistiska brott, brott mot staten eller författningen, vanliga brott som mord).

Under det rådande politiska klimatet i Turkiet är lobbyn som vill behålla dödsstraffet mycket högljudd. Det kan tänkas att ratifice- ringen av dödsdomen mot Seyfettin Uzunoz, en vanlig brottsling, banar väg för avrättning av människor dömda för politiska brott, t. ex. medlemmar av det förbjudna kurdiska arbetarpartiet, PKK.

Turkiet har inte besvarat det frågeformulär som skickats till alla länder.

Turkiet har inte undertecknat Protokoll nr 6 till ECHR.

Dödsstraffet i de stater som har speciell gäststatus

Albanien

Fram till 1990 var 33 brott dödsstraffsbelagda: 1993 minskades de först till 13 sedan till 7.

Agitation och propaganda mot staten är inte längre dödsstraffs- belagt. Dödsstraffet finns kvar för vissa "ekonomiska brott" (stöld av statlig egendom och stöld av medborgarnas egendom i vissa fall), för högförräderi, spionage, terrorishandlingar, mord under försvärande omständigheter och bortrövande av barn.

Sex människor dömdes till döden under 1991 och fyra avrätta- des, ett dödsstraff omvandlades till 25 års fängelse. Högsta domsto- len beordrade omprövning av det sjätte fallet. Under 1992 utdöm- des 14 dödsstraff och under 1993 sju. Av dessa verkställdes tio avrättningar. De övriga elva fångarna benådades av republikens president.

Efter en debatt 1993 i folkförsamlingen beslöt denna att behålla dödsstraffet av sociala och ekonomiska skäl, som samhällets efter- blivna kulturella status, konflikter som kunde uppstå då man åter- införde privat äganderätt samt ekonomiska svårigheter under över- gångskedet.

Kroatien — dödsstraffet avskaffat

I juni 1991 förklarade sig Kroatien självständigt från det forna Jugoslavien. I 1990 års författning avskaffade landet dödsstraffet undantagslöst.

Lettland — dödsstraffet kvar

Efter självständigheten behöll Lettland dödsstraffet men minskade i februari 1992 antalet dödsstraffsbelagda brott från 18 (enligt den sovjetiska lagen) till sju: banditverksamhet, störande av fängelsernas verksamhet, förfalskning under försvårande omständigheter, mordförsök mot polis- eller hemvärnsman under försvårande omständigheter, våldtäkt under särskilt försvårande omständigheter, flygplanskapning under försvårande omständigheter och överlagt mord under försvårande omständigheter.

Sedan början av 1989 har elva avrättningar verkställts. Fem dödsstraff utdömdes under 1992 av vilka fyra omvandlades. Inga dödsstraff utdömdes under 1993, men däremot minst två under 1994.

En lag om avskaffande av dödsstraffet är under utformning men har ännu inte diskuterats i den parlamentariska kommittén för mänskliga rättigheter. Det är ej heller ännu beslutat om frågan ska tas upp på parlamentets dagordning.

Makedonien (f. d. Jugoslavien) — dödsstraffet avskaffat

I september 1991 förklarade sig Makedonien som en suverän autonom republik och avskaffade dödsstraffet för alla brott i sin författning av år 1991. Den tidigare jugoslaviska strafflagen har ersatts av en ny utan möjlighet till dödsstraff.

Moldavien — dödsstraffet kvar

Moldavien hade behållit dödsstraffet för 18 brott i fredstid. Den 1 april 1992 röstade landets parlament för ett tillägg till strafflagen och avskaffade därmed dödsstraffet som möjlig påföljd för sex olika brott under fredstid. Dödsstraffet behölls dock för mord under försvårande omständigheter, våldtäkt med ytterst svåra följder eller av en minderårig under 14 år, mordförsök mot en polis, terroristhandling mot främmande lands sändebud samt för olika militära brott. Enligt tillägget i lagen undantogs kvinnor från dödsstraff.

Under 1993–1994 har sex dödsdomar avkunnats. Femton personer väntar för närvarande på avrättning, men inga avrättningar har verkställts eftersom landet saknar de praktiska möjligheterna att genomföra dem.

I artikel 24 i förslaget till författning i Moldavien förutskickas avskaffandet av dödsstraffet, men det finns kvar som en undantagsåtgärd. Myndigheterna planerar att behålla dödsstraffet endast för ytterligt allvarliga brott under krigstid.

Ryssland — dödsstraffet kvar

Ordföranden i det forna Sovjets benådningskommission rapporterade i juni 1991 att de flesta av de 208 avrättningarna (i huvudsak för mord under försvårande omständigheter), som verkstälts inom Sovjetunionen, hade ägt rum i två republiker: Ryssland och Ukraina. Dödsdomar avkunnas och verkställs regelbundet inom den ryska federationen. Men av allt att döma sjunker antalet: under 1992 avkunnades 159 dödsdomar (1991:223, 1990:100), 3 människor avrättades (1991:59, 1990:76) medan 54 dödsstraff omvandlades (1991:37, 1990:2). Icke desto mindre avkunnades enligt Justitiedepartementet 157 dödsdomar under 1993 av vilka 18 verkställdes genom arkebusering. Inrikesministeriet har den 1 juli 1994 bekräftat att 510 fångar väntar på avrättning (192 hade fått nåd under 1993–94).

Den 5 december avskaffades dödsstraffet för tre ekonomiska brott: spekulation (artikel 88), tagande av mutor under försvårande omständigheter (artikel 173) samt stöld i stor skala av statlig egendom (artikel 93-1). Den 29 april 1993 avskaffades helt möjligheten till dödsstraff enligt artikel 73 för "särskilt farliga brott mot staten som begåtts mot en annan arbetarrepublik". Enligt inrikesministeriet ändrades den 1 juli 1994 artikel 87, som medger dödsstraff för "tillverkning av falska pengar eller värdepapper" om det gjorts i vinstdrivande syfte.

Lagen som antogs den 29 april 1993 undantar män över 65 och alla kvinnor från dödsstraffet. Den nuvarande lagen undantar också alla minderåriga under 18 år samt dem som förklarats sinnessjuka.

Enligt uppgifter från inrikesministeriet behåller det nya förslaget till strafflag dödsstraffet endast för överlagt mord under försvårande omständigheter, detta i linje med artikel 20 i den nya författningen, vilken medger dödsstraff endast som en undantagsåtgärd för speciellt grova brott mot annans liv.

Ukraina — dödsstraffet kvar

Dödsdomar avkunnas och verkställs regelbundet i Ukraina. I juni 1992 avskaffades dödsstraffet för två ekonomiska brott, vilket minskade antalet dödsstraffsbelagda brott till fem, som alla har våldsinslag.

1992 dömdes 79 personer till döden och 103 avrättades. 1993 dömdes 117 personer till döden för överlagt mord under försvårande omständigheter och 78 avrättades.

Ukraina besvarade inte frågeformuläret som sändes till alla länder, men ovanstående statistik har senare offentliggjorts.

Vitryssland — dödsstraffet kvar

Vitryssland har dödsstraff för elva brott i fredstid och för ett antal brott i samband med militärtjänsten som tillämpas i krigstid. Under perioden 1992–93 dömdes 44 människor till döden för mord under försvårande omständigheter (9,6 % av de 459 dösdömda hade fällts för mord). Under 1992 verkställdes 31 avrättningar, under 1993 20 och under 1994 (till augusti 1994) 8. Avrättningar skedde genom arkebusering. 33 människor väntade på avrättning vid samma tidpunkt.

I april 1993 antog parlamentet efter första läsningen ett förslag till strafflag som medger dödsstraff endast för överlagt mord under försvårande omständigheter. Trots att tanken på avskaffande möter stark kritik från den konservativa opinionen förutskickas ett totalt avskaffande av dödsstraffet i framtiden.

Dödsstraffet i världen

Hälften av världens länder har avskaffat dödsstraffet i lag och praxis för alla utom de allra svåraste brotten, som t. ex. allvarliga brott i krigstid. Nästan hälften av de länder som avskaffat dödsstraffet för alla brott är europeiska. På regional nivå ligger Europa och Latinamerika långt fram med sina starka traditioner för ett avskaffande vilka går tillbaka till 1800-talet.

Andra viktiga regioner som Nordamerika, Asien och Afrika ligger långt efter. Medan Kanada avskaffade dödsstraffet för vanliga brott 1976, tycks USA öka sin beslutsamhet att behålla dödsstraffet. Sedan USA:s högsta domstol medgav tillämpningen av dödsstraffet 1976 har 257 personer avrättats (per 31 december 1994).¹⁰ Bland de avrättade har det funnits flera minderåriga, sinnesjuka, hjärnskadade eller efterblivna. Enligt Amnesty International avkunnas dödsdomar på ett diskriminerande sätt när det gäller människor tillhörande minoriteter. Speciellt stor roll spelar brottsoffrets ras. I september 1991 kunde man på New York Times första sida läsa om en avrättning. Det var en förstasidesnyhet därför att det för första gången på mer än 50 år och mer än 1000 avrättningar handlade om en vit man som avrättades för att ha mördat en svart.

¹⁰ Amnesty International AI Index: AMR 51/01/95.

Det finns en stark lobby i USA för dödsstraffet. Den 13 september 1994 undertecknade president Clinton ett lagförslag som utökade antalet brott under federal lagstiftning med mer än 50. Men det finns även röster som är för ett avskaffande: i februari 1994 tog domaren Harry Blackmun i USA:s högsta domstol eftertryckligt avstånd från dödsstraffet i ett starkt avvikande uttalande: "Från och med idag kommer jag inte längre att fuska i dödens hantverk."

På det asiatiska fastlandet är det Kina, Irak och Iran som i stor utsträckning tillämpar dödsstraffet. I dessa länder (och i flera andra, t. ex. Nordkorea) används dödsstraffet som ett instrument för politiskt förtryck ofta utdömt vid bristfälliga och summariska rättegångar. Dessutom är det tyvärr ganska vanligt i islamiska länder som Iran och Saudiarabien att människor som anklagas för sexuella brott (som äktenskapsbrott) stenas till döds.

De flesta afrikanska länder medger dödsstraff, men hur ofta det utdöms och verkställs varierar avsevärt från land till land. Kenya, Nigeria, Sudan, Uganda och Zambia är bland de värsta syndarna för att bara nämna några. Men det finns också uppmuntrande exempel: Tolv afrikanska stater har inte avrättat någon de senaste tio åren eller mer och sex har avskaffat dödsstraffet totalt, bl. a. Namibia och i Sydafrika avskaffades dödsstraffet i juni 1995 genom ett beslut av dess författningsdomstol. Reformen stöds även av regeringen och träder i kraft med omedelbar verkan.

Sammanfattning och beslut i Europarådets parlamentarikerförsamling

Församlingen fann den 5 oktober 1994 det djupt chockerande att 59 människor med lagens hjälp 1993 bragtes om livet i Europarådets medlemsstater och stater med gäststatus i rådet och att minst 575 fångar för närvarande väntar på att avrättas i länder som är medlemmar i Europarådet eller knutna till rådet med gäststatus.¹¹

Församlingen ansåg att dödsstraffet inte har någon legitimitet i moderna civiliserade staters rättssystem och att tillämpningen av det kan jämföras med tortyr och betraktas som en omänsklig och förnedrande bestraffning i samma mening som åsyftas i artikel 3 av den Europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna.

Parlamentet påminde också om att tillämpningen av dödsstraffet visat sig ineffektivt som avskräckning och, på grund av den mänskliga rättsskipningens ofullkomlighet, även tragiskt genom att oskyldiga kan avrättas.

¹¹ Dessa siffror har senare visat sig vara för låga.

Församlingen underströk att i princip bör regler avsedda att tillämpas i speciella situationer inte skilja sig från allmänna regler, såvida det inte finns "rimliga skäl" för motsatsen. Församlingen ansåg att det inte finns något skäl att tillämpa dödsstraffet i krigstid, då det inte tillämpas i fredstid. Tvärtom anser församlingen att det finns ett tungt vägande skäl till att dödsstraffet aldrig tillämpas i krigstid: dödsdomar avkunnade under krigstillstånd verkställs i regel snabbt för att inte förlora sin avskräckande effekt. Följden blir att det under krigets uppiskade emotionella stämningar uppstår en brist på rättsskydd och en ökad risk för att en oskyldig fånge avrättas.

Därför rekommenderade församlingen Ministerkommittén att vidta följande åtgärder.

— att utforma ett tilläggsprotokoll till Europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna som avskaffar dödsstraffet under både freds- och krigstid och förbinder undertecknarna att inte under några omständigheter återinföra det;

— att införa en kontrollinstans under generalsekreteraren som omfattar både medlemsstater och stater vars lagstiftande församlingar åtnjuter gäststatus:

1. en sådan instans ska förbinda alla stater som fortfarande föreskriver dödsstraff, att snarast möjligt inrätta en kommission i sitt land i syfte att avskaffa dödsstraffet;
2. dessa kommissioner ska varje halvår regelbundet rapportera till Europarådets generalsekreterare om hur arbetet med avskaffandet av dödsstraffet fortskrider;
3. denna instans ska för avrättningar kräva ett moratorium som omedelbart träder i kraft medan kommissionerna fullgör sina uppgifter;
4. kommissionerna ska åläggas att utan dröjsmål meddela Europarådets generalsekreterare om alla dödsdomar som avkunnas och om alla planerade avrättningar samt informera honom/henne i detalj om relevanta omständigheter;
5. vidare ska denna kontrollinstans förbinda varje stat som planerat en avrättning att utfärda anstånd för denna med sex månader från den tidpunkt då generalsekreteraren meddelats härom. Under denna tid ska generalsekreteraren kunna sända en rekommendation till berört land;

Vidare beslöts att organisera en konferens till 1995 om avskaffandet av dödsstraffet för alla medlemsstater och för dem som åtnjuter gäststatus, samt att ta hänsyn till de medlemssökande staternas inställning till dödsstraffet när beslut tas om deras upptagande som fullvärdiga medlemmar i Europarådet.

Inget land skall ha rätt att utvisa någon till ett land där risk för dödsstraff finns. Det krävdes också att alla statsöverhuvuden i de länder där dödsdomar avkunnas benådar de dömda.

Alla världens parlament, vilka ännu inte avskaffat dödsstraffet, uppmanades att omedelbart göra det.

Det beslöts också att organisera en konferens till 1995 om avskaffandet av dödsstraffet för alla Europarådets medlemsstater och för dem som åtnjuter gäststatus.

Sverige, som gjort viktiga insatser, bör agera än mer aktivt för dödsstraffets avskaffande framför allt i Europarådet, EU, OSSE och FN. I de bilaterala kontakterna med andra länder måste frågan ständigt hållas levande.